

УДК 271.4 (477.87) «17/19»

МІЖ САКРАЛЬНИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ І ПРОФАННИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ: СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМИНИ ПАСТИРІВ ТА ПАСТВИ МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Штерр Д. І. (Ужгород)

У даній статті автор розглядає механізми формування системи матеріального забезпечення духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії від часу її канонічного заснування (1771 р.) до ліквідації Греко-католицької церкви на Закарпатті радянським комуністичним режимом (1949 р.), а також висвітлює матеріальні проблеми пастирів та пастви у якості відносин «церква-держав» та «вірники-духовенство».

Ключові слова: пастирі, паства, контруа, такси за треби, коблина, роковина, матеріальне забезпечення, Мукачівська греко-католицька єпархія.

Сакральне і профанне – це два світи, які так чи інакше переплітаються у свідомості людини. Буденне – це той простір, в якому людина існує, а священним є простір, в якому свідомість відривається від буденності й підноситься до споглядання вічності. Сакральне є посередником між світом, який не підвладний щоденному спогляданню, і самою щоденністю [15, с.51-52].

Слово «сакральний» функціонує у різних сферах людського життя, розширивши своє значення поза межі спеціального його розуміння як такого в галузі релігійного культу. Натомість поняття профанного асоціюється перш за все зі словом «профан» як «особа, не обізнана у якій-небудь галузі, некомпетентна особа; неук, невіглас». Зрідка згадується інше його значення — як «той, хто не мав права входити до храму» [57, с. 351]. Однак саме аспект посвяченості/непосвяченості є домінантним моментом у смисловому полі цих категорій. І будь-яке порушення певних характеристик, умов та норм єдиної, офіційної істини переводить їх носія у сферу профанного (як несвідоме чи свідоме виключення себе), сферу невідповідності. Опозиція *sacrum/profanum* у своїй універсальності дає можливість зіставлення різних територій (конкретно-особистісної та соціально обов'язкової) на різних площинах та у різних сферах людського існування. Так само, і у відносинах духовенства та вірників, завжди є присутня дихотомія *sacrum-profanum*.

Однією з ділянок повсякденних взаємин між паствою і пастирями, в якій найкраще простежується співвідношення *sacrum/profanum* є матеріальне утримання свого пароха-священника та різні соціально-економічні обов'язки пастви перед ним. Це питання відіграє ключову роль у розумінні конкретних механізмів реконструю-

вання повсякденних стосунків між вірниками і духовенством у Мукачівській греко-католицькій єпархії до кінця 40-х рр. XX ст. Радянська історіографія його вивчала з метою довести за будь-яких обставин «антинародну сутність уніатства» (не без вагомої допомоги джерел, що висвітлювали матеріальні суперечки між вірниками та духовенством) [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10], тоді як з боку церковних істориків лунали закиди про скрутне становище духовенства та невиконання вірниками своїх обов'язків перед служителями церкви [16; 51].

З огляду на низький соціально-економічний рівень більшості парафіян, вчасно виконати покладені на них соціальні обов'язки ставало складно, а у разі прострочки траплялися такі курйозні випадки, як накладання на паству дисциплінарних покарань або навіть відпущення невчасно сплачених чи виконаних робіт в борг, чи надання кредиту самим священником, а ще частіше його дружиною. На правду кажуть, що ніщо так добре не характеризує людину, як її ставлення до матеріальних благ.

В даній статті ми розглянемо механізми формування системи матеріального забезпечення духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії від часу її канонічного заснування (1771 р.) до ліквідації Греко-католицької церкви на Закарпатті радянським комуністичним режимом (1949 р.), а також висвітлимо матеріальні проблеми у площині відносин «церква-держав» та «вірники-духовенство».

Не зважаючи на тисячолітню історію існування християнства, до XX ст. у Східній і Західній Церкві існували різні збірники права. Ці збірники були несистематизовані, через що їх незручно було використовувати. У 1917 р. папа Бенедикт XV (1854–1914–1922) проголосив «Кодекс канонічного права для латинської Церкви»,

але окрім цього саме він ініціював Конгрегацію у справах східної Церкви [30, с. 66]. Таким чином, Бенедикт XV зробив значний внесок у реалізацію проекту кодифікації канонічного права Східних Католицьких Церков.

Виконання проекту, який розглядався ще під час I Ватиканського Собору (8 грудня 1869 – 1 вересня 1870), розпочав лише папа Пій XI (1857–1922–1939). Провівши консультації з єпископами східного обряду, він доручив проведення підготовчих робіт Папській комісії з вивчення і підготовки східноцерковної кодифікації. У 1939 р. вона була замінена Папською комісією з редагування Кодексу східного церковного канонічного права. Ця комісія у 1943 р. оприлюднила перший проект Кодексу всього східного церковного права. Однак, вже через два роки його текст переглянули і зі змінами та доповненнями ще раз опублікували. Та як виявилось, це було не останнє виправлення та доповнення. У січні 1948 р. новий варіант Кодексу канонічного східного права подали на розгляд папі Пію XII (1876–1939–1958), який зважився лише на часткове його проголошення: *motu proprio Crebrae allatae sunt* (подружнє право) від 22 лютого 1949 р., *motu proprio Sollicitudinem Nostram* (процесуальне право) – 6 січня 1950 р., *motu proprio Postquam Apostolicis Litteris* (ченці, церковне майно, терміни) – 9 листопада 1952 р. і *motu proprio Cleri sanctitati* (особове право) від 2 червня 1957 р. [30, с. 66].

Після II Ватиканського собору (1962–1965 рр.) виникла потреба перегляду як східного, так і західного канонічного права. У 1972 р. папа Павло VI (1897–1963–1978) створив Комісію для перегляду східного канонічного права. Але остаточний текст «Кодексу канонів східних церков» був проголошений папою Іваном Павлом II (1920–1978–2005) 18 жовтня 1990 р. і набув сили закону 1 жовтня 1991 р. [52, с. 43].

«Кодекс канонів східних церков» став основним законом для життя вірників та духовенства. Всі можливі питання та шляхи їх вирішення знаходились саме в останньому варіанті духовної «конституції» Східної Церкви. Не оминули в Кодексі й проблеми матеріального забезпечення духовенства та майнових питань пов'язаних з діяльністю Церкви. Так, згідно «Кодексу канонів східних церков» вірники зобов'язані дбати про потреби церкви. Зокрема, канон 1011 стверджує, що: «Компетентна влада має право вимагати від вірних того, що необхідне для досягнення власних цілей Церкви» [44]. Матеріальні права духовенства та зобов'язання вірників викладені у канонах 1012–1014. Так, Кан. 1012 – § 1. говорить: «Єпархіальний Єпископ має право, наскільки це необхідно для добра єпархії, за згодою ради для економічних справ, накладати на підлеглих йому юридичних осіб податки, пропорційні доходам кожної особи, але не можна накладати податки

на пожертви, одержані з нагоди відправи Божественної Літургії. § 2. На фізичні особи можна накладати податки тільки згідно з приписами партикулярного права власної Церкви свого права.

Кан. 1013 – § 1. До єпархіального Єпископа належить у межах, установлених партикулярним правом власної Церкви свого права, встановити оплати на різні акти влади управління і пожертви з нагоди відправи Божественної Літургії, св. Тайн, освячень і благословень або будь-яких інших літургічних відправ, хіба що загальне право передбачає щось інше. § 2. Патріярхи і єпархіальні Єпископи різних Церков свого права, які виконують свою владу на тій самій території, повинні дбати про те, щоб погоджено була встановлена та сама норма щодо розмірів оплат і пожертв.

Кан. 1014 – У всіх церквах, які постійно відкриті для вірних, єпархіальний Єпископ може наказати збирання пожертв для окреслених починань Церкви» [44]. Саме § 2 канону 1012 заслуговує особливої уваги, адже в ньому Єпископу надано право обкладати вірників податками відповідно до приписів партикулярного права церкви, що на практиці означало використання звичаєвого права при зборі особливих церковних податків [44].

З плином часу добровільні датки вірників для утримання свого пароху та його сім'ї перетворилися в особливе «звичаєве право» і стали обов'язковими на взірець «десятини», яку римські католики з року в рік платили своїм плебанам. З кінця XV ст. джерела фіксують, що «десятину» отримували від своїх парафіян і священники грецького обряду [48, с. 56]. Починаючи з XVI ст. кожний «газда» чи пак господар у селі («шолтес», «кениз», «нямеш»), який обробляв бодай половину дільця землі (по лат. *sessio*, по угор. *telek* – земельний наділ ораниці, сіножаті й пасовиська, який не мав точно визначених розмірів) [48, с. 140], був зобов'язаний щороку давати своєму пароху дві мірки зерна, яке там народилося та відробляти один день праці з тяглом, або два без тягла («піші») в році на пароху. Сім'ї, які обробляли менше половини дільця, давали пароху тільки одну мірку зерна й відробляли один піший день. Безземельні ж родини, т.зв. «желяри», були зобов'язані тільки до одного пішого дня на рік працювати на пароху [51, с. 154].

Дві мірки зерна дорівнювали одному коблику. Один коблик або кобел (з нім. *Kübel*) становив 60 л. зерна, ділився на дві мірки або чотири віка, тобто корці (лат. *coretus*). Звідси датки зерна для пароху вірники назвали «коблиною», а річну поденщину (з тяглом один день, без тягла – два дні) – «роковиною». Наскільки важко було виконувати ці повинності на користь пароху засвідчили протоколи візитації Мукачівської єпархії 1750–1752 рр., здійснені єпископом Михаїлом

Мануїлом Ольшавським (1743–1767). Відомий громадсько-політичний і державний діяч, економіст і соціолог, професор Олександр Мицюк (1883–1943) подає довгий список тих парафій, де господарські родини цілком або частково виконували свої зобов'язання стосовно своїх парохів, а надто на Мараморощі, Ужанщині і Земплинщині. Фіксує, правда, протокол візитації і такий випадок, коли «Дяк – брат пароха, ...кантор – зять...» [49, с. 104-105].

Часто коблину й роковину від пастви грецького обряду збирали священники латинського обряду. Вплинути на свою недисципліновану паству, а це, як правило 5-10 газдів у селі, котрі повноправно могли виконувати свої обов'язки відносно парохів, в силу свого кріпосного стану, останні не могли. Тому самотнім прибутком, на який уніатське духовенство могло розраховувати практично щодня, була т.зв. епітрахильщина (штола), тобто плата за треби. Треби – церковні відправи, як хрещення, вінчання, похорон, парастас та ін., які виконував священник на замовлення парафіян. Історично так склалося, що на Закарпатті вжився вислів «штола» (від лат. *stola* – епітрахиль), звідки й походить незвичне для сучасника слово епітрахильщина*.

Такси за треби чи пак епітрахильщина аж до кінця XVII ст. навіть у римо-католиків не були чітко встановлені. Згідно з анонімного рукопису найочевидніше від XVII ст. зберігся запис про загальноприйняті такси: за хрещення 8 грошів, а за вінчання чи похорон – по золотому [42, с. 6] (один золотий тоді мав 20 грошів або 60 крейцарів; 1 грош = 3 крейцарі).

Михайло Мануїл Ольшавський був першим в історії Мукачівської єпархії єпископом, який унормував парафіяльні датки за треби. До своїх звітів візитації, яку закінчив 1752 р., єпископ Ольшавський додав список річного обов'язку парафіян щодо коблини й роковини разом із детальним списком штолових оплат за треби. Поділивши єпархію на дві частини – долину і гірську, владика наказав, щоб кожний газда, що жив «на ровені», як по Тисі, так і за Тисою, щороку давав своєму пароху два віка (віко – одиниця виміру рідин та сипучих речовин в еквіваленті – 32 л. чи 25 кг. зерна) [35, с. 89-90] зерна і один день на нього працював у році, а півцеучителю (кантору) – віко зерна, а котрий жив в гірських околицях – пароху одно віко зерна або два віка вівса, а півцеучителю (кантору) – піввіка зерна чи ціле віко вівса. Стосовно ж штолових такс, єпископ Ольшавський районування єпархії не робив, а встановив скрізь одна-

кові такси за треби (епітрахилії) (дет. див. Додаток А).

В підсумку він звелів брати: з великого похорону – 51 крейцер (дрібна монета австр. провінції Тіроль, в обігу в Угорщині з XIII ст., до введення крони 1892 р. 100 крейцерів = 1 гульдону) [35, с. 376], малого – 24, за вінчання – 51, за хрестини і виводки – 18, від Св. Літургії – 18, за казання (проповідь) при похоронах – 50 [49, с. 106-107]. За посвячення паски – нічого, за винятком того, що всюди доброзичливо дарується, то нехай добровільно залишається за звичаєм. Це саме стосується й збору грошей за священня води, пропонуючи зберегти місцевий звичай, а в бідніших селах нехай виконується безплатно [47, с. 71]. Чи дотримувалася паства, як і пастирі, цієї вперше фіксованої такси? Ні, адже за це не передбачалося жодного покарання. Правда, були випадки, коли у парафіян і дійсно не було чим заплатити священнику, зустрічаються випадки, що пастир міг відмовитись виконати свого обов'язку, бо йшлося «на Боже».

Під час Віденського синоду уніатських єпископів Угорщини (1773 р.) мукачівський єпископ Андрей Бачинський (1732–1772–1809) подав уряду на затвердження той самий список єпископа Ольшавського, зробивши лише незначні зміни, при чому не на користь підпорядкованого йому духовенства, вважаючи, що воно домагається занадто високих оплат за треби [51, с. 155], а на користь бідної пастви.

Єпископом було з'ясовано, що «парохи скрізь, а особливо в Мараморощині, побирали надмірні штоли. За великий похорон брали одну корову, або, як корови не було, 7-8 флоринів чи й більше (такса єп. Ольшавського – 51 кр.); хто з парафіян не міг таких грошей заплатити у них одбиралася земля. За малий похорон – 51 кр. (такса – 24), за маслособорування – один срібний (такса – нічого). В разі ж люди були бідні, не в силі платити, мертвеці зоставалися по кілька днів не похованими...» [49, с. 107-108]. 24 березня 1803 р. єпископ Андрей Бачинський своїм циркуляром визначає і затверджує річні і приурочені до різних подій прибутки парафіяльних священників і дияконів [1, с. 172-175] (дет. див. Додаток Б).

Пізніше церковний історик, парох Ужгородського Свято-Преображенського храму на Цегольні, Михайло Лучкай (1789–1843) зізнається: «Про цей список з різними змінами забули, і парохи довільно брали таксу». Внаслідок таких зловживань паства Березького та Земплинського комітетів 1820 р. скаржилися Угорській наміницькій раді в Пожоні (суч. Братислава). Тогочасний мукачівський єпископ Олексій Повчі (1816–1831) отримав розпорядження представити діючий перелік такс в єпархії. Однак, як пише автор «Історії карпатських русинів», «Ані єпископ, а тим більше його новий секретар Михайло Луч-

* *Jura stolae* – право священника отримувати плату за уділення церковних треб: похорон, вінчання, хрещення і т.д.: Пекар, Атанасій В., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття ... – Том II. – С. 155.

кай, який це пише, не мав такого досвіду, щоб цей список пристосувати і змінити стосовно до обставин часу...» [47, с. 71], як наслідок, до урядової інстанції був надісланий список такс без змін.

У 1836 р. Намісницька рада затвердила «новий» список штолових такс за треби, але на основі донаполеонівських цін, хоч інфляція на той час уже сягнула 100% [64, с. 64-67]. Невдовзі сам єпископський секретар щиро зізнався: «З приводу цього вчинку духовенство сумує дотепер» [47, с. 71], себто до 1843 р., коли написання «Історії карпатських русинів» було обірано смертю її автора – Михайла Лучкая.

Аж 21 листопада 1863 р. мукачівський єпископ Василь Попович (1837–1864) схвалив в уряді новий список штолових оплат з урахуванням тогочасної вартості австрійської монети [67]. Натомість річні повинності парафіян – коблина й роковина – zostалися незмінними аж до їхньої відміни у 1920 р.

Ще однією невирішеною проблемою залишалось гідне забезпечення священика і його сім'ї. Цей «привілей» уже не лягав на плечі бідної пастви: 1692 р. його на прохання тогочасного мукачівського єпископа Йосифа Руга де Каміліса (1689–1706) затвердив австрійський імператор Леопольд I (1640–1705), а 1720 р. – аналогічне прохання єпископа Георгія Геннадія Бізанція (1716–1733) затвердив імператор Карл VI (1685–1740) і угорський сейм [65, р. 149-155]. Але на ці рішення землевласники не звертали увагу.

У 1738 р. австрійський імператор призначив для 650 священиків тогочасної Мукачівської єпархії 2 000 фл. річної державної допомоги для «гідного утримання» (віл лат. *congrua sustentatione*), з того часу серед священиків так популярно і названої – конгруа. Канонічна візитація Михаїла Мануїла Ольшавського (1750–1752 рр.) виявила, що, наприклад, в Березькому комітаті, найвищий дохід мав парох у с. Білки (тепер Іршавський р-н) – 57 фл. річного прибутку, а найнижчий у с. Жденієві (тепер Воловецький р-н) – 7 фл. в рік. В той же час річні прибутки латинських парохів сягали 300 фл. річно [68, 756 old.].

Лише після того, як 1771 р. була канонічно встановлена самостійна Мукачівська єпархія, проведення у 1773 р. Віденського синоду для уніатських єпархій Угорщини і 1774 р. визнано на державному рівні Греко-Католицьку Церкву в імперії, пастирі були наближено емансиповані до рівня з латинським духовенством, звільнені від усіляких соціально-економічних повинностей і податків, матеріально забезпечені (кожний парох отримав повний ділець землі – *session*, а сотрудник – *півдільца*). У 1796 р. річне конгруа для 750 священиків Мукачівської єпархії зросло до 30 000 фл. [2, с. 35-38] Незважаючи на державне забезпечення священиків, на пастві залишався

обов'язок коблини і роковини, а також епітрахильщини (штолові треби).

В результаті наполеонівських війн, в т.ч. в Австрії, держава виплачувала конгруа лише убогим парафіям, територія яких знаходилася на королівських маєтках, тоді як статки парафіяльних священиків, парафія яких знаходилася на панському маєтку, всеціло лягали на плечі їхньої власної пастви. Бачимо аналогічну ситуацію і в Пряшівській греко-католицькій єпархії, створеній у 1816 р. з парафій і вірних Мукачівської єпархії. Спочатку для бідних парафій Пряшівської єпархії було виділено 7 600 фл. конгруа в рік, а 1845 р. – 28 000 фл. річної конгруа, з якої користалися 167 найбідніших священиків [51, с. 160-161].

Питання про економічне становище греко-католицького духовенства розглядалось 1849 р. на соборі австрійських єпископів у Відні, які в поданій міністрові внутрішніх справ петиції особливо наголошували на необхідності зрівняння матеріальних умов праці душпастирів обох обрядів [63, с. 118]. Проблема зрівняння оплати греко-католицького духовенства з римокатолицьким жваво обговорювалася в 1856 р. після підписання конкордату між Австрійською монархією та Римським Апостольським престолом. Відповідна вимога була включена до петиції австрійських єпископів, поданої 16 червня 1856 р. цісарському урядові. Франц-Йосиф прихильно поставився до прохань ієрархів, однак задоволенню їхніх вимог перешкодили несприятливі зовнішньополітичні обставини, які переобтяжували цісарсько-королівську скарбницю величезними витратами на військові потреби [63, с. 118-119].

Револуція 1848 р. хоч і скасувала панцину, однак коблину й роковину – ці анахронізми феодального суспільства – було збережено, що довело у другій половині XIX ст. до повного відчуження пастви від своїх нестерпних пастирів. Про це писали вголос й деякі священики, як, наприклад, Іван Раковський (1874–1949), Євген Фенцик (1844–1903) [54, с. 1-2; 36, с. 5-8]. «Сьогодні священик в очах вірних уже не духовний батько, але прямо ворог, езекутор, який відбирає від бідних останній кусень хліба», – писав 1886 р. у своїй газеті о. Євген Фенцик [46, с.420].

Ситуація дійшла до того, що наприкінці XIX ст. роковини вже майже ніхто не відробляв. У той же час, духовенство, яке за останнє століття звикло до систематичного матеріального забезпечення, вимагало від держави підвищення конгруа. Так, наприкінці XIX ст. з 387 священиків Мукачівської єпархії 366 змушені були поклатися на державну допомогу, оскільки їхній річний прибуток не доходив навіть до тодішніх 800 австр. корон. Для порівняння: річна платня державного вчителя на селі на той час становила 2 200 австр. корон. В Пряшівській єпархії карти-

на була ще жалюгіднішою: з 188 священників – 181 був залежний від конгруа [51, с. 161].

Таким чином, зубожіння пастирів, а ще більше їхньої пастви, призводило до загострення відносин між ними, що в структурі повсякденного спілкування виявилось у взаємних обвинуваченнях. Підтвердженням цьому є масові випадки конфліктів у дихотомії пастир-паства, якими рясніють опубліковані в радянський час збірники документів [31; 32; 61; 62] про т.зв. «антинародну» діяльність греко-католицької церкви на Закарпатті в першій половині ХХ ст. До них хоч і слід ставитись дуже обережно, але більшість опублікованих документів верифікуються архівним матеріалом.

Так, наприклад, було викрито різноманітні махінації священників під час здійснення «Верховинської господарської акції»**. У 1902 р. відділ Міністерства землеробства виділив 1 000 австр. корон для побудови церкви в с. Підполоззя Березького комітату (тепер Воловецький р-н). Греко-католицький священник вказаного села – Йозеф Пап (парохом був 1900–1903 рр.), замість того, щоб направити ці кошти на будівництво храму, вписав всю суму в касову книгу парафії до графи заборгованості і разом з іншими 1 000 австр. корон, які були потрібні для будівництва церкви, стягнув з бідних парафіян. Вийшло так, що державна допомога злидним селянам обійшлася в 1 000 австр. корон, а священник заробив 2 000 австр. корон [43, с. 99].

Схожа ситуація повторилася вже у 1905 р., але на цей раз про факт зловживання одного священника інформує громадськість інший пастир. Так, греко-католицький священник с. Підполоззя Міклош Мате (1904–1908) [66, old. 293], що звернувся з листом до редакції газети «А нар» («День»), вказував на такі відомі йому факти порушення: «...у 1905 р., коли міністерство виділило 3 600 австр. корон на побудову житлового

будинку для священника с. Підполоззя, Пап Йозеф і ці гроші поклав у свою кишеню. Правда, тоді він вже не був священником у с. Підполоззя, оскільки його трохи раніше перевели в інше село. Але завдяки своїм зв'язкам йому все ж пощастило зробити так, що гроші перерахували йому. Між іншим, цей Пап Йозеф, як і рутенські священники взагалі, у своєму селі стоїть на чолі акції допомоги, він директор кооперативу, розподіляє землю, продає фураж, завдяки чому багатіє. Взагалі цю «допомогу» видають як подарунки і за протекцією» [43, с. 99].

Пише до редакції газети правдолюбець Мате Міклош і про інших священників сусідніх парафій. Так, «Берталан Голоткович – священник с. Нижні Ворота [з 1894 до 1915 р. – авт.], який володіє великим нерухомим майном, орендує наприклад, за безцінь величезну ділянку землі із земельного фонду, призначеного для допомоги злидним рутенам. Крім того, він бере участь у багатьох прибуткових махінаціях.

Більшість священників володіють правами оренди, визначеної для акції допомоги у подвійному й потрібному розмірі, і мають з цього хороші прибутки. Пал Руткаї – священник с. Бистре, наприклад, має гарантований щорічний прибуток в 600 корон від сіна, яке він косить на державній землі, призначеній для акції допомоги. Потім це сіно він продає злидним з великою вигодою для себе. У кого є відповідна протекція, той може придбати всі дари акції допомоги. Елек Кошеї – священник с. Арданово [з 1890 до 1909 р. – авт.] [66, old. 155], наприклад, урвав [так в джерелі – авт.] собі більшу долю з допомоги по рутенській акції, призначеної селу. Священник с. Арданово за таких обставин може стати власником фабрики чи банкіром» [43, с. 99-100].

Навіть, якщо припустити думку про тенденційний підбір архівного матеріалу, метою якого було висвітлення саме «антинародної сутності уніатства», цитованих нами опублікованих документів, що потрапив до радянських збірників, все ж мав місце у матеріальних стосунках пастирів зі своєю паствою.

Розкрадання коштів та можливість одержання державної допомоги, про які йшлося під час т.зв. «Верховинської акції» завдяки протекції та знайомствам, не були єдиною проблемою в середовищі греко-католицької спільноти. Зважаючи на неможливість сплати коблини і роковини крайнє збіднілим русинським населенням, можна пояснити те, що значна частина скарг духовенства приходить на відмову селян виконувати свої зобов'язання щодо утримання параха. Виконання різноманітних натуральних повинностей завжди було джерелом численних непорозумінь між парахами та їхньою паствою.

Частенько, правда, зустрічаються в Державному архіві Закарпатської області й документи «зворотної сили»: мова йде про скарги парохів

** «Верховинська господарська акція» – назва проваджуваної Австро-Угорщиною на Закарпатських землях наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. програми соціально-економічної політики. Програма мала на меті піднесення економіки відсталого на той час краю шляхом інтенсифікації землеробства, тваринництва, розвитку кооперації, споживчих і кредитних спілок, банків, ремісничо-кустарних промислів. Запровадженням «Верховинської господарської акції» займалася Експозитура для гірських районів (орган влади, що здійснював завдання «акції»), що була створена 1897 р. в м. Мукачеві на чолі з угорським політиком і економістом Едмундом Еганом (1841–1901), звідси й інша назва – «Акція Егана». Економічна допомога Експозитури селянам полягала в посередництві при орендуванні та купівлі поміщицьких земель з метою обмеження дій лихварів.

на своїх парафіян. Промовистим в цьому плані є «Доповідна записка» священників Петра Дем'яновича (пароха Рахова 1904–1944 рр.), Емілія Егреші (та ще кількох осіб) про важке матеріальне становище парохів. В ній вони вказували, що матеріально їм допомагає головний лісничий селища Рахова Йосиф Біхард, в т.ч. на ремонт церков. Скаржаться пастирі своєму Владикові і на несплату вірниками церковних податків (коблини, роковини, епітрихальщини), і взагалі про індиферентне ставлення пастви до церкви [28].

Інколи проблема стягнень роковини й коблини із зuboжілого селянства набирала драматичного характеру. Скарги на вірників, що не сплачують коблину та роковину – лише одна сторона загальної біди. Адже, паства скаржилася і на своїх пастирів за те, що вони відбирали в них останній кусень хліба. Так, наприклад, жителі с. Верхньої Грабівниці Березького комітату (тепер Воловецький р-н) скаржилися до міністерства культів і освіти Угорщини: «...Реті Шимону, що був у нас священником протягом 15 років ми регулярно виплачували церковні податки. Уже три роки тому [скарга написана 28 січня 1904 р. – авт.], як замість нього в наше село був призначений щербівський священник Папп Йожеф, який нарахував замість 13 господарств – власників землі в нашому селі – 45, і це в той спосіб, що сюди зарахував і робітників гути, а також подещників, які не володіють землею і не мають своїх будинків. Від них він теж вимагає такого ж церковного податку, як і від землевласників, і тепер, усю їх заборгованість стягує шляхом екзекуцій. Таким чином, він відбирає останній шматок хліба від злидених селян і робітників. До чого це приведе ми не знаємо. Але відчай може довести людину до багато чого ...» [41, с. 15].

Того ж року (1904) парох с. Ворочеве о. Віктор Крафчік (парохом був 1903–1909 рр.) [66, old. 205] намагався примусити селян здійснювати відробіток на землі за допомогою жандармських багнетів: «... відносно відробітку в с. Ворочеві не може бути проведено в життя, і, навіть, за деякими ознаками, наміри швидкого здійснення його викликали б протест з боку населення і спричинили б велику біду. На свою відповідальність я не хотів викликати неприємності, які можна було передбачити, а також я сам не міг просити на допомогу жандармські багнети. ...з великою пошаною прошу Ваше преосвященство, будь-те ласкаві, сприяти цій справі, якщо Ваше преосвященство чи з погляду досягнення мети, чи з погляду духовного життя вважає за вигідне і благородне силою примушувати селян відробляти на церковних полях ...» [39, с. 16]. Якщо для когось здається дивним, але єпископ задовольнив прохання о. Віктора [14, с. 16].

У 1906 р. селяни с. Керецьки Мараморозького комітату скаржилися на священника Корне-

лія Зомбора-мол. (парохом був після свого батька від 1902 до 1920 р.) [66, old. 207] та нотаря: «...Бідняк хотів би платити попові, але не може. Люди бажають іншого нотаря й іншого попа, бо наш піп дуже «дорогий». ...не знаємо куди звертатися за допомогою. Нам потрібна така людина, яка б могла навести порядок у сільському представництві, розібратися в непорядках, бо наше село дуже «баламутне» [так в джерелі – авт.]...» [56, с.19].

Але не лише священник с. Керецьки виявився занадто «дорогим» для своєї пастви. Наприклад, вірники с. Гавашмезе (Руська Поляна) Мараморозького комітату 1906 р. звернулися до єпископа з такою скаргою на свого пастиря Василя Грабаря (парохом був з 1889 до 1935 р.) [66, old. 194]: «...Наш священник так не по-людськи обдирає нас, що сьогодні-завтра все село з жебрачою торбою залишить Гавашмезе. За кожне вінчання він безсоромно вимагає 14 корон, 2 рушники, 8 літрів горілки, курку й півня. Коли хтось не знає молитви, священник не намагається виконати свій обов'язок – навчити темного, – але нещадно забирає як викуп останнє придане – ковдру. Найпростіші похорони, не враховуючи всіх інших додаткових видатків, обходяться в 40 корон...» [55, с.20].

Науковий інтерес викликає й той факт, що деякі священники цинічно надавали пояснення єпископу щодо обгрунтованості такс за надані ними штолові треби. Так, Василь Грабар, парох с. Неліпина у листі до єпископа від 18 травня 1907 р. подавав такий-собі «прайс»: «...Правда, що за виводи жінок після пологів вони платять 2 корони, але з цієї суми 1 корона за виводи, а друга корона за молитву, що тут є звичаєм уже протягом 17 років». І далі о. Василь Грабар розписує усі тонкощі матеріально-грошових зобов'язань своєї пастви перед ним: «2) За оголошення заручених – 2 корони. 3) За документ, що підтверджує оголошення в церкві – 2 корони платять. 4) За вінчання – 6 корон, за виводи молодиці – 4 корони, так що молоді разом платять 10 корон, вдівці лише 6 крон.

Правда, вартості похорон, як вони це самі пишуть у своїй скарзі, не знають і знати не можуть, оскільки це від них залежить, який похорон замовити. Вартість похорону – від 2 корон і не більше 30 корон.

Господар, який володіє 1/8 землі, відробляє для мене 2 дні, а у кого землі менше 1/8, той тільки 1 день. Перші третій, а другі другий день відробляють у рахунок хліба і вина для церковної служби.

Нарешті, що стосується однієї восьмої частини кукурудзи, про що теж згадується в скарзі. Справа в тому, що як Вам відомо, господар повинен за рахунок коблини внести віко кукурудзи й віко вівса. Але, оскільки, в цьому році ціна центнера вівса 16 крон, а кукурудзи тільки 10-11,

то з того хто замість вівса приніс кукурудзу, щоб покрити різницю в цінах я брав крім 1/2 віка ще й квартиру кукурудзи...» [45, с. 22].

Що тут скажеш: навіть, якщо назви подібних документів у радянських збірниках, де їх було вперше опубліковано й носять відповідну ідеологічну антиклерикальну риторичку, щоб менше платити можна було хіба що вдівцям(!). Ось такими були розцінки. Не маєш коштів – не одружуйся. Мабуть, цим і можна пояснити значну за обсягом кількість звернень до єпископа у різні періоди щодо узаконення дітей народжених до законного шлюбу [23].

Інколи, не маючи зайвих коштів, священники вдавалися до доволі ризикованих операцій. Так, під час війни за рішенням правління Вишківської парафії, було вирішено надати уряду Австро-Угорщини грошову позику. У протоколі це рішення було обґрунтоване наступним чином: «Куратор говорить, що було б бажаним, щоб і наша парафія взяла участь у теперішній третій військовій позиції. Тому, він пропонує, оскільки інших грошей готівкою немає, вкласти у військову позику всі гроші виручені від продажу попівської та півцевчительської земель. ...Засідання констатує на кінець, що вкладення цієї суми в 6-процентну військову позику буде прибутковішим, ніж коли б за ці гроші купити землю» [38, с. 107].

Державний архів Закарпатської області у м. Берегове містить доволі багато скарг та матеріалів розслідувань по скаргам, що відображають не тільки економічні проблеми, а й питання моральності духовенства, дяків та навіть вчителів [17; 18; 19; 22]. Окремо документи вказують на зловживання та аморальну поведінку парафіяльних священників с. Білки Марамороського та Верхній Шард Угочанського комітатів [20; 21].

Але непорозуміння та конфлікти виникали і між самим духовенством. Найчастішими були випадки міжпастирських непорозумінь при розподілі доходів з вакантної парафії, як це мало місце 1928 р. у випадку парафії с. Петриківці Ужанського комітату. На її прибутки одразу претендували троє, скоріш за все угорської ідентичності, священників – Едде Лайнер, Дьордь Чургович і Вазіл Невіцкі [29]. Схожою була конфліктна ситуація під час розподілу врожаю зернових, зібраного з парафіяльних земель угорських сс. Ботар і Паладь, на який претендували священники Шандор Шергелі і Ференц Ракоці [27]. На правду кажуть у народі – «від смішного до великого – один крок». Втім несплата податків вірниками та невиконання своїх «обов'язків» щодо парафіяльного священника все ж залишалася на першому місці у рейтингу конфліктних ситуацій пастирів і пастви аж до середини ХХ ст. включно, про що свідчать архівні документи [26].

Закон, який покликаний змінити ситуацію щодо матеріальних відносин між вірниками та

духовенством, був прийнятий 14 березня 1920 р. за № 290 [12, с. 191-192]. Відповідно до нього, сплату коблини та роковини празьким урядом було скасовано [11, с. 1-3; 51, с. 161-162]. У зв'язку з цим, в повідомленні канцелярії віце-губернатора Підкарпатської Русі від 14 березня 1923 р. зустрічаємо наступне пояснення: «...2) Закон № 290 від 1920 р. скасував коблину й роковину тільки в принципі, він встановлює, що віруючі не повинні платити натурою, а поки новий закон не встановить інакше, вони повинні давати тільки плату грішми. Якщо священник не домовився з віруючими, адміністративні органи можуть вимагати, щоб їм дали ключ до безстороннього розв'язання питання про спірну виплату. Якщо віруючі не хочуть платити священникові і в такий спосіб він має право вимагати від адміністративних органів стягнення плати шляхом екекції. Досі вимагали цього лише декілька священників, хоч коблини і роковини не платять майже ніде, й тих священників буде задоволено так, як вище сказано» [40, с. 117-118]. Отож, хоч коблини і роковини майже ніде не платили, за допомогою до держави на початку 1920-х рр. звернулося всього декілька священників.

У 1924 р. влада вжила заходів щодо повернення незначної частини втраченої коблини та роковини для духовенства, але лише 25 червня 1926 р. Національні збори Чехословаччини прийняли конгруальний закон, за яким священникам забезпечено доповнення до річного прибутку в сумі 9 000 к.ч.*** [51, с. 162]. Це означало, що священник, у якого річний прибуток дорівнював 9 000 к.ч., не отримував ніякої державної допомоги. Крім того, до цієї основної суми щотретього року священнослужіння, як і іншим держслужбовцям, священникам, які виконують свої душпастирські обов'язки безперервно 10 років, щороку виплачується по 973 к.ч. (т.зв. доплата за вислугу). Законом також було передбачено т.зв. «родинні добавки» за дружину і дітей, в т.ч. вдову і сиріт. Священникам похилого ж віку (емеритам-пенсіонерам), які відслужили при церкві щонайменше 35 років, забезпечувалася пенсія «по старості»****.

Звісно, 9 000 к.ч. – це не мало, але, для порівняння, тогочасний сільський вчитель на Підкарпатській Русі отримував понад 10 000 к.ч. в рік. Однак, до 1930 р. впровадження конгруального закону в життя наражалося на різні переш-

*** Повний текст конгруального закону Ч. 122-926 від 1926 р. див.: Душпастырь. Урядовый органъ епархіи Мукач. и Пряшевской. – 1926. – Чис. 8. – С. 433-438.

**** Пояснення конгруального закону від 1926 р. подав тогочасний єпископський секретар, канонік Олександр Стойка: Душпастырь. Урядовый органъ епархіи Мукач. и Пряшевской. – 1927. – Чис. 2. – С. 103-106. Йо-го ж: Стойка А. Державное жалованіе духовенства // Душпастырь. Урядовый органъ епархіи Мукач. и Пряшевской. – 1928. – Чис. 1. – С. 5-9.

коди як з боку самого духовенства, так з боку держави [60, с. 103-106; 58, с. 159-160; 37, с. 308-309]. Лише починаючи з 1930 р., завдяки активним заходам мукачівського єпископа Петра Гебея (1864–1931), священники обох єпархій почали діставати відповідну частину своєї конгруальної допомоги [51, с. 162].

Отже, закон встановлював такі матеріальні вигоди для духовенства: «1) найнижча платня (конгруа) духівництва конгруальних церков і релігійних об'єднань, визнаних і зареєстрованих державою, діє в керівництві парафіяльних управ, як і інших громадських духовних управлінь на посадах, визначених за згодою державного управління культів і становить на рік суму 9000 к.ч. Вона збільшується після кожних трьох років, пропрацьованих на державній службі на 972 к.ч., але не більше десяти разів; 2) священники мають право на «виховне», яке становить на одну незабезпечену дитину 1 224 к.ч., а на більш незабезпечених дітей – 1 800 к.ч. на рік. Щодо права на «виховне», його тривання і припинення, то воно регламентується діючими відповідними постановами, що стосуються державних службовців... 4) право на отримання конгруа мають тільки ті священники, які є громадянами Чехословаччини і визнають його...» [13, с. 130-131].

Напевне, суми конгруа влаштовували не всіх представників духовенства, бо у 1929 р. був оприлюднений лист Цивільної Управи Подкарпатської Русі про розміри конгруа для греко-католицького, римо-католицького та реформатського духовенства [12, с. 196].

Однією з цікавих і дуже поширених інституцій, розвинених греко-католицьким духовенством, стало опікунство, яке, зокрема, означало прийняття старшою бездітною парою священицької дочки з бідної сім'ї. Приймаючи дівчину, пара брала на себе зобов'язання дати їй належне виховання і видати заміж з відповідним посагом. У законі Чехословацької республіки від 25 червня 1926 р., що регламентував різноманітні виплати та допомоги священикам, зокрема й т.зв. «конгруальний закон», недвозначно вказувалося, що священник має право на «виховне» для незабезпечених дітей, себто на опікунство. Майже у всіх випадках цим питанням займалися паніматки. На основі цього закону всі служителі культу, незалежно від віросповідань, забезпечувалися щорічною державною виплатою в розмірі до 9 000 корон [50, с. 120].

Законодавство змінилося аж 1939 р., коли новий конгруальний закон встановила угорська окупаційна влада. Так, доповнення до річних прибутків парохам Мукачівської єпархії могло бути призначено до 2 176 пенге, а сотrudникам – до 1 400 (приблизно та сума, що і за чехословацького урядування, оскільки 1 пенге = 4 к.ч.). До основної суми через кожні п'ять років додавали 244,80 пенге (не до десяти разів як у законі Чехо-

славацької республіки, а до п'яти). Угорський конгруальний закон набрав чинності 1 січня 1940 р. і діяв до червня 1945 р., тобто до окупації Закарпаття Червоною армією Радянського Союзу [51, с. 162-163]. З того часу (і по сьогоднішній день) будь-яка допомога церковнослужителям з боку держави скасована.

На початок жовтня 1944 р. духовенство Мукачівської греко-католицької єпархії (95 чоловік) діставало від держави конгруа 16 054 пенге 27 філ. щомісяця. Мінімальна сума конгруа становила 246 пенге, максимальна – 1232 пенге. Так, священник із с. Білки І. Попович отримав 1008 пенге. Загалом, середня сума конгруа в єпархії становила близько 400-500 пенге [12, с. 234].

Після відміни коблини та роковини у 1920 р. владою Першої Чехословацької республіки та встановленням у 1926 р. конгруа для священників, незважаючи на державне забезпечення парафіяльного духовенства, збереглося чимало свідчень про важке матеріальне становище пасторів. На підтвердження цього наведемо спогади майбутнього єпископа-мученика Теодора Ромжі (1911–1947), якого важко дорікнути в умисному перекичуванні фактів з особистого життя.

Так, у листі від 4 липня 1938 р. до ректора Русікуму, де він навчався у Римі, отця-єзуїта Філіппо де Режиса (1897–1954) о. Теодор писав: «Коли я вперше служив літургію в Березовській церкві [о. Теодор служив у двох парафіях віддалених одна від одної на відстані 11 кілометрів. Це – Нижній Бистрий та Березове Хустського округу – авт.], у мене серце боліло. Покривало на престолі складалося з двох роздертих ганчірок, скрізь порох і павутиння, ризи порвані всі до одної. Моя найперша справа була обидві церкви довести до ладу. В містечку, де я навчався в гімназії, я попросив знайомих зробити покривало на престіл і жертovníк, зібрав гроші й купив уже дві ризи та інші речі для обох церков на так само зібрані гроші ми позолотили іконостас у Березові. А тепер ремонтуємо парафіяльний будинок. Тільки біда, що грошей бракує, і мені доводиться сушити собі голову, звідки їх дістати...» [53, с. 41-42].

Єдиним джерелом прибутку, що не залежав від ласки держави, для священника залишалися плати за треби. Так, згідно рішення єпископської Консistorії від 31 березня 1944 р. за № 1230/1944 були встановлені такси, які парафіяни повинні були виплатити священнику, дяку та церковнику за виконання певних обрядових та не обрядових дій [12, с. 234]. Так, згідно цього рішення, за виписку з метричної книги вірники повинні були заплатити священнику 3 пенге. Саме така сума зафіксована в джерелах станом на 1 квітня 1944 р. [12, с. 235] (дет. див. Додаток В).

Історія Церкви, в т.ч. й Греко-Католицької, є доволі апологізованою, а тому дослідження питання матеріального забезпечен-

ня духовенства церковною історіографією вивчається з погляду власної дзвіниці. Тим часом матеріальне становище пастви досліджується нами в комплексі, а не через призму відносин парох-парафіянин, тому і висновки доволі прогнозовані. Чому духовенство потерпало від матеріальних нестатків? Через те, що вірники не хотіли сплачувати податки, чи через те, що вони не могли прогородувати навіть свою сім'ю? Скоріше другий варіант, адже в опрацьованих нами джерелах масово вказувалося, що «...бідняк хотів би платити попові, але не може...» [56, с. 19]. Іноді священники навіть будували школи за власні кошти, хоча потім вимагали відшкодування своїх витрат [25]. Так вони піклувалися про свою паству. А духовенство, яке переймалося проблемами матеріального добробуту церкви власними сила-

ми, після своєї смерті ставало головними винуватцями судової тяганини та скандалів завдяки своїм родичам [24]. Що ж, як казали латиняни *quails rex, talis grex* («який чередник, така череда»).

Питання матеріальних відносин між духовенством та віруючим являє собою доволі складний комплекс проблем. Одна з них – це конфліктні ситуації між пастирями і паствою, взаємні скарги парафіян на свого пароха і пароха на парафіян відповідно. Значна кількість архівних матеріалів, що проливають світло на таку суперечливу галузь соціальної взаємодії індивідуумів та груп, як конфліктологія потребує детального аналізу, що може стати предметом подальших наукових розвідок автора.

1. 1803.03.24 // Збірня жерел по студії русинського писемства: І. Кириличні уббіжники мукачівського єпископа Андрія Бачинського / Упор. Удварі І. – Ніредьгаза, 2002. – С. 172–175.
2. Баран О. Єпископ Андрей Бачинський і церковне відродження на Закарпатті. – Йорктон, 1963. – 63 с. [Передрук з Логосу: Бібліотека Логосу. Том XXXII].
3. Болдижар М. Розвіяні ілюзії. – Ужгород: Карпати, 1972. – 55 с.
4. Болдижар М.М. Антинародна діяльність уніатської церкви: (На матеріалах Ужгородської унії): Монографія. – Львів: Вид-во Львівського державного університету видавничого об'єднання «Вища школа», 1980. – 200 с.
5. Болдижар М.М. Безслав'я. – Ужгород: Карпати, 1981. – 120 с.
6. Болдижар М. М. Хто і навіщо обілює історію унії / Передм. О.Л. Вовка. – Ужгород: Карпати, 1985. – 160 с.
7. Болдижар М.М. Уніатство: правда історії та вигадки фальсифікаторів: Монографія. – Львів: Вид-во при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1988. – 143 с.
8. Болдижар М. Ужгородська унія: причини і наслідки. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997. – 80 с.
9. Букович Д. Павутиння омани. – Ужгород: Карпати, 1974. – 128 с.
10. Букович Д., Гайдош А. Діяльність уніатської церкви на Закарпатті // Документи розповідають / Упоряд. А. Гайдош, Л. Кирилюк. – Ужгород: Карпати, 1971. – С. 32–76.
11. В(олошин). Коблина // Благовістник. – 1922. – Чис. 9. – С. 1–3.
12. Висіцька Т. Християнство на Закарпатті: документальне дослідження становлення та розвитку (XIV – XXI ст.). – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 676 с.
13. Витяг із закону № 122 про забезпечення духовництва державною платнею від 25 червня 1926 р. // Документи розповідають / Упор. А. Гайдош, Л. Кирилюк. – Ужгород: Карпати, 1971. – С. 130–131.
14. Відповідь єпископа Мукачівської уніатської єпархії попові с. Ворочева, в якій він наказує в адміністративному порядку примушувати селян працювати на попа і церкву // Документи свідчать. Упор. А.І. Гайдош. – 2-е вид., доп. – Ужгород: Карпати, 1985. – С. 16.
15. Гаврилюк Т. Священне як елемент людського світогляду // Людина і світ. – 2003. – № 3(510). – С.51-54.
16. Годинка А. Як наші духовники проживали... Русинські тексти II / *Studia Ucrainica et Rusinica Nyiregyhaziensia* 19. – Ніредьгаза, 2006. – 165 с.
17. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Ф. 151. – Оп. 22. – Спр. 74. Жалоби прихожан і дистриктних вицеархидиаконів на приходських священників за аморальне поведіння. – На 19 арк.
18. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 22. – Спр. 96. Переписка с дистриктними вицеархидиаконами о привлечении к ответственности священников за аморальное поведіння. – На 67 арк.
19. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 22. – Спр. 191. Переписка с дистриктными вицеархидиаконами о привлечении к ответственности дяков и учителей за аморальное поведіння. – На 8 арк.
20. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 22. – Спр. 231. Жалоба приходского священника села Фише Шарод на священника-пенсионера Дьердь Раца за аморальное поведіння. – На 2 арк.
21. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 22. – Спр. 347. Жалоба прихожан с. Билки на приходского священника за повышение требования по уплате «роковины». – На 5 арк.

22. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 22. – Спр. 438. Жалобы прихожан на священников за незаконные поборы, несоблюдение церковных обрядов и аморальное поведение и переписка с архидиаконами о результатах расследования жалоб. – На 41 арк.
23. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 22. – Спр. 460. Переписка со священниками с. Тгеш Вашкович Шандором о признании законным родившейся до заключения законного брака ребенка Рати Марии. – На 4 арк.
24. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 24. – Спр. 24. Протоколы, решения, переписка с адвокатами и другие материалы о завещании каноником Турам Яношем своих капиталов в пользу церковных учреждений и о споре наследников Турам Яноша против епархии в связи с невыплатой ею причитающихся им процентов. – На 188 арк.
25. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 24. – Спр. 26. Протоколы, докладные записки, ведомости и другие материалы о возмещении священнику Шимша Андору расходов, истраченных им на строительство церковной школы в с. Ждениево. – На 76 арк.
26. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 24. – Спр. 28. Прошение и сообщение приходских священников о выдаче епархией распоряжений о предоставлении прихожанами транспорта для священников при их выездах в филиалы приходов. – На 5 арк.
27. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 24. – Спр. 33. Прошения и решения о разделении урожая зерновых, собранных с приходских земель с.с. Бетар и Пиладь, между священниками Шерегель Шандором и Ракоци Ференцом. – На 4 арк.
28. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 24. – Спр. 37. Докладные записки священников Демьяновича Петра, Эгреша Эмилияна и других о трудном материальном положении священников; об оказании материальной помощи главным лесничим в пос. Рахове Бихард Иосифом при ремонте церквей, о неуплате населения церковных налогов и об индифферентности верующих к церкви. – На 8 арк.
29. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 24. – Спр. 45. Докладные записки священников Лайнера Эдде, Чурговича Дьердя и Невицки Базила о разделе доходов с прихода с. Петриковце за январь 1928 г. – На 7 арк.
30. Джероза Ліберо. Церковне право / Пер. з нім. Н. Щиглевської. – Львів: Свічадо, 2001. – 336 с.
31. Документи розповідають / Упор.: А.І. Гайдош, Л.А. Кирилук. – Ужгород: Карпати, 1971. – 190 с.
32. Документи свідчать / Упор.: А.І. Гайдош. – 2-ге вид., доп. – Ужгород: Карпати, 1985. – 160 с., іл.
33. Душпастырь. Урядовый органъ епархіи Мукач. и Пряшевской. – 1926. – Чис. 8. – С. 433–438.
34. Душпастырь. Урядовый органъ епархіи Мукач. и Пряшевской. – 1927. – Чис. 2. – С. 103–106.
35. Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Укладачі: П. Р. Магочій, І. Поп; заг. ред. П. Р. Магочія; пер. з англ. Н. Кушко; ред. укр. вид. В. Падяк; карти П. Р. Магочія; вип. ред. Л. Ільченко. – Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. – 856 с. + XXXII с.: іл., у т. ч. 32 кольор. вклейки + карти.
36. Е. Ф. (енцикль). Въ дѣлѣхъ подвышенія конгруи // Листокъ. – 1885. – Чис. 1. – С. 5–8.
37. Сп. Петръ (Гебей). Установленіе конгруи // Душпастырь. Урядовый органъ епархіи Мукач. и Пряшевской. – 1929. – Чис. 12. – С. 308–309.
38. З витягу з протоколу засідання правління Вишківської парафії про надання уряду Австро-Угорщини грошової допомоги для ведення імперіалістичної війни від 4 листопада 1915 р. // Документи розповідають / Упор. А.І. Гайдош, Л. Кирилук. – Ужгород: Карпати, 1971. – С. 107.
39. З листа попа с. Ворочеве до єпископа Мукачівської уніатської єпархії, в якому він пропонує за допомогою жандармів примусити селян працювати на церковній землі // Документи свідчать / Упор. А.І. Гайдош. – 2-е вид., доп. – Ужгород: Карпати, 1985. – С. 15–16.
40. З повідомлення канцелярії віце-губернатора Підкарпатської Русі Президії міністрів Чехословаччини про державну грошову допомогу церкві та духівництву від 14 березня 1923 р. // Документи розповідають / Упор. А.І. Гайдош, Л. Кирилук. – Ужгород: Карпати, 1971. – С. 117–118.
41. Зі скарги мешканців с. Верхньої Грабівниці до міністерства культів і освіти Угорщини на попа, який шляхом екзекуцій відбирає у них останній шматок хліба // Документи свідчать / Упор. А.І. Гайдош. – 2-е вид., доп. – Ужгород: Карпати, 1985. – С. 15.
42. Изъ рукописи по содержанию своему изъ XVII. столѣтія. (Скоропись коего зри на 15. сторонѣ) // Сабовъ Е. Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ. – Унгарь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. – 236 с. / Репринтне перевидання: – Ужгород, 2009. – С. 6.
43. Изъ статті газети «О ноп» про шахрайства попів під час здійснення «Верховинської господарської акції» від 10 січня 1908 р. // Документи розповідають / Упор. А.І. Гайдош, Л. Кирилук. – Ужгород: Карпати, 1971. – С. 98–100.
44. Кодекс Канонів Східних Церков // Постійна адреса: <http://kyrios.org.ua/titul-hhiii.html>
45. Лист попа Б. Грабаря з с. Неліпина до єпископа Мукачівської уніатської єпархії, в якому піп визнає, що він грабує і буде нещадно грабувати своїх вірників // Документи свідчать. Упор. А.І. Гайдош. – 2-е вид., доп. – Ужгород: Карпати, 1985. – С. 22.

46. Листоць. – 1886. – Чис. 21. – С. 420.
47. Лучкай М.М. Історія карпатських русинів: У шести томах / Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою Ю.М. Сака, М.В. Ороса, Й.О. Баглая; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. – Т. IV. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. – 328 с., іл.
48. Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. – Т. I: до другої чверти XVI в. з 13 малюнками. – Ужгород: Друкарня «Новіна», 1936. – 246 с.
49. Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. – Т. II: доба феодално-кріпацька (від другої чверти XVI в. до половини XIX) з 18 малюнками. – Прага: Друкарня Р. Грдлічки, 1938. – 392 с.
50. Пекар А. Греко-католицька церква в кордонах Чехословаччини 1919–1939 // *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919–1939) / Zborník materiálův zo 6. vedeckej karpatistickej konferencie Prešov, 2.–4. 9. 1998 / Zostavovateľ: akad. Mikuláš Mušínska.* – Prešov: Filizofická fakulta Prešovskej univerzity, 2000. – С. 115–131.
51. Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Том II: Внутрішня історія. Видання друге. – Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. – 492 с. [Серія II. – «Записки ЧСВВ». – Секція I.]
52. Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков / За редакцією Джорджа Недунгатта, Т.І. / Пер. з англ. О. Гладкий. – Львів: Свічадо, 2008. – 791 с.
53. Пушкаш Л. Кир Теодор Ромжа: Життя і смерть єпископа. – Львів: Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – 244 с.: іл.
54. Раковській І. О матеріальному состояннї нашего сельскаго духовенства // *Свѣтъ.* – Унгарь, 1869. – Чис. 31. – С. 1–2.
55. Скарга селян с. Гавашмезе єпископові Мукачівської уніатської єпархії про те, що піп деспотично ставиться до них, безжалісно, до нитки обдирає вірників // *Документи свідчать.* Упор. А.І. Гайдош. – 2-е вид., доп. – Ужгород: Карпати, 1985. – С. 20–21.
56. Скарга селян с. Керецьки міністерству землеробства Угорщини на попа і нотаря, які зловживають службовими обов'язками і вимагають додаткових податків // *Документи свідчать / Упор. А.І. Гайдош.* – 2-е вид., доп. – Ужгород: Карпати, 1985. – С. 19.
57. Сліпушко О. Словник чужомовних слів в українській мові. — К.: Криниця, 2000. — 511 с.
58. Стойка А. Дѣло коблиновой подпоры // *Душпастырь.* Урядовый органъ епархїи Мукач. и Пряшевской. – 1929. – Чис. 5. – С. 159–160.
59. Стойка А. Державное жалованіе духовенства // *Душпастырь.* Урядовый органъ епархїи Мукач. и Пряшевской. – 1928. – Чис. 1. – С. 5–9.
60. Стойка А. Къ упорядкованію священническихъ державныхъ жалованій // *Душпастырь.* Урядовый органъ епархїи Мукач. и Пряшевской. – 1927. – Чис. 2. – С. 103–106.
61. Тасмне стає явним. Документи про антинародну діяльність церковників на Закарпатті в період окупації / Упор.: А. Гайдош, В. Місюра. – Ужгород: Закарпатське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. – 164 с.
62. Тасмне стає явним. Документи про антинародну діяльність церковників на Закарпатті в період окупації / Упор.: А.І. Гайдош, В.П. Місюра. вид. 2-ге, доповнене.– Ужгород: Карпати, 1965. – 172 с.
63. Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX століття // *Ковчег.* Науковий збірник із церковної історії / За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиляса та Олега Турія. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. – Число 2. – С. 115–148.
64. Циркуляр Марамороського вікарія Михайла Табаковича від 10 березня 1811 р. / Публ. і комент. І.Удварі // *Карпатський край.* – Ужгород, 1994. – Чис. 7–12. – С. 64–67.
65. Basilovits Joannicio, R.P. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam. Pars Quarta. Tomus II. – Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, 1804.
66. Bendász I. Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből. – Ungvár: Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. – Old. 307.
67. Deductio annui et stolaris proventuum parochorum et cantorum pro dioecesi Munkacsienli defixorum. – Ungvarini, 21 novembris a. 1863.
68. Hodinka A. A Munkácsi görög-katholikus püspökség története. – Budapest, 1910. – 756. Old.

Додаток А

Штолові такти, встановлені внаслідок канонічної візитації Мукачівської єпархії єпископом Михайлом Мануїлом Ольшавським 1750-1752 рр. [30, с. 69-70]

№ п/п	Річний прибуток	Пароху		Дякові	
		корита	дні	корита	дні
1.	Кожен кріпак-переселенець зобов'язаний однаково дати щороку зерна, яке там вирощується	2	–	1	–
2.	Кожен кріпак-переселенець повинен щороку виконати один день запряжної праці	–	1	–	–
3.	Осілий кріпак зобов'язаний дати щороку парохіві одне корито, а дяку пів корита	1	–	½	–
4.	Той же осілий кріпак, замість запряжної праці, щороку повинен виконувати парохіві один день ручної праці	–	1	–	–
5.	Неосілий кріпак не повинен виконувати для пароха нічого, крім одного дня ручної праці	–	1	–	–
№ п/п	Церковний прибуток	Пароху		Дякові	
		фл.	кр.	фл.	кр.
1.	За благословення дитини та породіллі	–	6	–	–
2.	За хрещення	–	17	–	3
3.	За введення породіллі	–	3	–	–
4.	За потрійне оголошення шлюбу	–	9	–	–
5.	За потрійне оголошення з виданим посвідченням для іншої парафії щодо потрійного оголошення та за сповідь і причастя згідно християнського вчення	–	18	–	–
6.	За вінчання, однаково за перший або другий шлюб	1	8	–	6(50)
7.	За введення повторно одруженої жінки	12	–	–	–
8.	За останнє помазання, яке однак не повинно нехтуватись	нічого	–	–	–
9.	За один похорон старшому ординарію (наставникові) без менш необхідних церемоній, які кожен більше або менше дуже бажає, наприклад:	–	51	–	24
9.А.	За парастас або службу за померлими	–	51	–	18
9.Б.	За читання всієї Євангелії від чотирьох євангелістів з розрахунку по 1 флорину	4	–	–	–
9.В.	За читання псалтиря за померлими	–	–	–	30
9.Г.	За окреме читання уривків із Євангелія за померлими на зупинках	–	17	–	–
9.Д.	За промову та прощання вільна такса				
10.	За сам похорон меншому ординарію	–	24	–	12
11.	За співану службу	–	42	–	6
12.	За читану службу	–	21	–	3
13.	За посвячення нової церкви з службою	2	–	–	–
14.	За посвячення нового дому	–	51	–	9

Додаток Б

Штолові такси, встановлені Мукачівським єпископом Андреем Бачинським 1803 р. [1, с.173-175]

О п р е д ъ л е н і е
рочны(х) и слѣчайны(х) доходковъ,
накоже парохом(м) тако и столечны(м) дакомъ
приличувъющи(х) въ дієцезіи Мѣнкачовской
ради всегдашнаго согласія

Рочныйи доходкы	парохѣ вѣка	дакови вѣка
а(1): Каждый газда на телецѣ положеный чрезъ годъ своемѣ парохѣ зерна накое где роди(т)са два вѣка, дакови же столечномѣ едно вѣко платити долженъ бѣдет.....	в(2)	а(1)
б(2): Таковой газда на телецѣ положеный, парохѣ своемѣ одного волового работника, или во мѣсто волового двохъ пѣши(х) работниковъ дати долженъ.....		
в(3): Каждый газда, иже постоянное мѣсто иматъ, и присѣвокъ собѣ робить, парохѣ едно вѣко, дакови же полъ вѣка	в(1)	а(1/2)
г(4): Таковой желаръ постоянный кромѣ сего, еще одного пѣшого робѣтника парохѣ своемѣ чре(з) годъ долженъ бѣдетъ дати....		
д(5): Желаръ же, неимый постоянного мѣста, але преходащъ сый парохѣ своемѣ, идеже годъ пребѣдетъ точию одного пѣшого работника дастъ кромѣ всакаго зерна		
е(6): Идеже оу парохіалны(х) исписка(х) дохо(д)ковъ года 1787 выложено абы каждый газда еднѣ фѣрѣ дров на огень чрезъ го(д) своемѣ парохѣ давъ, тамо и дале сей обычай иматъ держатиса неѣложно.		

Слѣчайныѣи доходкы	Парохѣ		Дакови	
	золотѣ	граѣ-ри(м)ск. царѣ	золотѣ	граѣ-ри(м)ск. царѣ
ā(1): Ѡ молитванокѣ новорождены(х)	š(6)			
Ḅ(2): Ѡ крещенїа новорождены(х)		žī(17)	ř(3)	
ř(3): Ѡ ѡводинокѣ		ď(4)		
ď(4): Ѡ тре(х) ѡголосокѣ новобрачны(х) и дрѣгой части		ě(9)		
ě(5): Ѡ листа женихова, аще идеть на дрѣгѣю парохїю женитиса		ě(9)		
š(6): Ѡ тайны малженства	ā(1)	ā(1)	ž(7)	
ž(7): Ѡ ѡводинѣ новобрачныа невѣсты		Ḅī(12)		
ī(8): Ѡ елеопомазанїа, что газда из ла(с)кы дастѣ				
ě(9): Ѡ ѡпровода великаго Ѡ канона на исхо(д) д(ѣ)ши и по исхо(д)ѣ д(ѣ)ши		nā(51)	kď(24)	
ī(10): Ѡ парастаса		nā(51)	ě(9)	
āī(11): Ѡ чтенїа ѡ(д)ѣ(4)хъ евангелистовѣ при мертвомѣ, Ѡ кождаго столпа по едномѣ римс(комѣ)		nā(51)	ě(9)	
Ḅī(12): Ѡ чтенїа ѡ(д)ѣ(4)хъ евангелистовѣ при мертвомѣ	ď(4)	žī(17)	ž(7)	
īī(13): Ѡ чтенїа евангелиа, егда мертвый ко гробѣ провадитса				ř(30)
ďī(14): Ѡ погребѣ малаго		žī(17)		
ěī(15): Ѡ казана на погребѣ и коже потокми(т)са		kď(24)	Ḅī(12)	
šī(16): Ѡ слѣжбы спѣваной				
žī(17): Ѡ слѣжбы читаной		mḄ(42)	š(6)	
N(ota) B(ene) /: Аще бѣдѣт приносы, то Ѡ слѣжбы тогда спѣваной /: чтеная слѣжба во на(с) нѣ(ст) во ѡбычаи /: треба парохѣ дати ř(30) граѣцари, а дакови š(6) граѣцари		kā(21)	ř(3)	
īī(18): Ѡ благословенїа новыа церкве	Ḅ(2)			
ěī(19): Ѡ благословенїа новозданаго домѣ		nā(21)		
ř(20): Ѡ благословенїа пасхы на воскре- сенїе Хр(ис)тово, иковый где ѡбычай кромѣ насилїа				

Додаток В

Розцінки за духовні послуги священників Мукачівської греко-католицької єпархії станом на 1 квітня 1944 р. згідно з рішенням єпископської Консисторії від 31 березня 1944 р. за № 1230/1944 [12, с. 234-235]

Назва послуги	Сума в пенгах			
	священнику	дяку	церковнику	разом
Спів літургії	7	2	1	10
Читання літургії	4,5	1	0,5	6
Введення в храм	4	0,8	0,2	5
Трьохкратна об'ява	6	–	–	6
Отпустний лист	6	–	–	6
Вінчання	18	5	2	25
Панахида в церкві	3	0,7	0,3	4
на клад., дома	7	2	1	10
Парастас в церкві	6	3	1	10
на клад., дома	13	5	2	20
Покладання в труну	7	2	1	10
Занесення в церкву	8	2	–	10
Основне похов.	20	10	–	30
Три стації при пох.	21	9	–	30
Лазарево євангеліє	17	3	–	20
«Блаженне»	5	3	–	8
Коленопреклонна молебень при похов.	5	1	–	6
Проповідь при похов.	20	–	–	20
Дитяче похов.	20	5	–	25
Спів одного єванг.	50	–	–	50
Спів псалтиря	–	40	–	40
Читання псалтиря	–	20	–	20
Благословення дома	20	5	2	27
Спів акафиста за померлим	11	3	1	15
Спів акафиста за живим	7,5	2	0,5	10
Параклис	7,5	2	0,5	10
Виписки із метрики	3	–	–	3

РЕЗЮМЕ

МЕЖДУ САКРАЛЬНЫМИ ОБЯЗАННОСТЯМИ И ПРОФАНЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ: СОЦИАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ПАСТЫРЕЙ И ПАСТВЫ МУКАЧЕВСКОЙ ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЕПАРХИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Штерр Д. И. (Ужгород)

В данной статье автор рассматривает механизмы формирования системы материального обеспечения духовенства Мукачевской греко-католической епархии со времен ее канонического основания (1771 г.) до ликвидации Греко-католической церкви на Закарпатье советским коммунистическим режимом (1949 г.), а также освещает материальные проблемы пастырей и паствы в качестве отношений «церковь-государство» и «верующие-духовенство».

Ключевые слова: пастыри, паства, конгруа, таксы за требы, коблина, роковина, материальное обеспечение, Мукачевская греко-католическая епархия.

SUMMARY

BETWEEN THE SACRED RESPONSIBILITIES AND PROFANE OPPORTUNITIES: SOCIAL RELATIONS THE PASTORS' AND THE CONGREGATION OF MUKACHEVO GREEK-CATHOLIC EPARCHY IN THE SECOND HALF OF THE 18th – FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

D. Shterr (Uzhhorod)

In this article the author studies the formation mechanism of material support of Mukachevo Greek-Catholic eparchy clergy since its canonical foundation (1771) and to the Greek-Catholic Church abolition in Transcarpathia region by the Soviet communist regime (1949); the author also describes the material problems of the pastors' and the congregation in the light of the "church-state" and "believers-clergy" relations.

Key words: pastor, congregation, kongrua, taxes for services of need, koblyna, rokovyna, material support, Mukachevo Greek-Catholic eparchy.